

## לזכרם

### לאייר ככינור ראשון: לזכרו של אבנר כץ ז"ל

אורנה גרנות



אבנר כץ ז"ל<sup>1</sup>  
(1939-2020)

פגשתי את אבנר לראשונה במקרה, בהרצאה של דני קרמן על המאייר הצ'כי יוזף לאדה שהתקיימה בבית אריאלה בתל אביב. לשמחתי היו אחר כך עוד פגישות מקריות בפתיחות לתערוכות ובתערוכות. בהמשך הזמנתי אותו להצטרף לחבר השופטים של פרס מוזיאון ישראל לאיור ספר ילדים על שם בן-יצחק לשנת 2018.

הפרק השלישי בהיכרות בינינו התקיים כאשר מירה לפידות, ששימשה כאוצרת ראשית של אגף האומנויות במוזיאון ישראל, ואמיתי מנדלסון, אוצר בכיר לאומנות ישראלית, ביקשו ממני לבקר בסטודיו של אבנר כץ, לשוחח עימו ולראות אם אוכל להציע רעיון לתערוכה מיצירותיו שתוצג במוזיאון ישראל.

באותן פגישות ראשונות עם אבנר שהיו מקריות וקצרות, התרשמתי שהוא מאוד בישן, אבל בה בעת גם מאוד מצחיק. בשמשו שופט בוועדת הפרס חזרה ונגלתה אותה מורכבות, אותה הניגודיות – ואולי דיאלקטיקה או דיסוננס: בזמן הדיון אבנר היה מאוד מנומס ונעים הליכות, אבל הייתה לו דעה נחרצת ומנומקת בנוגע לכל ספר שהוצג. התרשמתי מאוד מעומק הטיעונים שלו, מהיכולת שלו לנתח ניתוח ביקורתי הן עומק של טקסט ספרותי הן איכות ויזואלית. כמו כן, היה יפה להיווכח שהיות המאייר אישיות נודעת או השתייכותו לקליקה של מאיירים לא היו כלל גורם משפיע בהחלטותיו או בשיקול הדעת שלו – בכל מבט ניכרו רעננות ותום. עוד דבר שאפיין אותו כמבקר וכשופט של איור היה רוחב ליבו והמחמאות שהעניק בנדיבות, בלי שמץ של צביעות. אבנר היה איש רעים. רוחב הלב והסקרנות שגילה כלפי יצירה ויוצרים מסבירים בעוד דרך את חשיבותו ואת תרומתו למאיירים שבאו אחריו, לדור שאולי בלא יודעין הוא "גידל" בעולם האיור הישראלי.

אבנר אייר ספרי ילדים רבים. לכל ספר הוא ניגש כאל יצירת אומנות חד-פעמית והעניק לו את הטיפול היחידי שלו. במשיכות מכחול, בקווים של עיפרון, בכתמים, או בתוספות של פרשנות על הכתוב – אבנר מעולם לא היה בגדר כינור שני כשניגש למלאכת האיור. כמאייר הוא הקפיד

1 קוצר צ' (צלם). אבנר כץ [צילום] מתוך: **ספר המאיירים הגדול**. ירושלים: מוזיאון ישראל ועם עובד.

לתת לכל איור איכות ספרותית ואיכות אומנותית, שהן בחזקת כינור ראשון. בהתבוננות ברבים מן האיורים שלו עולה התובנה כי הוא היה "מאייר ציורי מאוד". כל אחד מאיוריו יכול לעמוד בפני עצמו ולהיות מוצג כציור עצמאי. ומצד אחר, בשל יכולותיו המילוליות הגבוהות כאיש ספר וככותב חד ושנון, ניכרת היכולת הסיפורית-ספרותית שלו גם בציוריו, שאליהם הוא הוסיף לפרקים כיתוב בכתב ידו, או כותרת שנונה. אלה הטעינו את הציור הסטאטי בנרטיב שאינו דידיקטי, אלא בטקסט בעל איכות פואטית של שיר שיש לקרוא בו שוב ושוב.

אבנר התייחס לאיור ספרי ילדים באותה רצינות שבה התייחס אל יתר יצירותיו בתחום הציור. כאשר נשאל האם, כשהוא מאייר ספר, הוא חושב על הילדים שיקראו בו, ענה בשלילה והוסיף: "לא מעניין אותי אם הספר לילדים או למבוגרים. אני עובד באותה צורה לשניהם". **(ספר המאיירים הגדול, עמ' 178).**

בפתיח הקטלוג של תערוכת איורים משלו שהוצגה במוזיאון ישראל בשנת 1991, הגדירו אותו המאייר דני קרמן וחוקרת ספרות הילדים מירי ברוך כמי ש"ניחן ביכולת הנדירה "להיכנס" לטקסט, להבינו, לפרש אותו, לעבות אותו, במילים אחרות: להעביר אותו לשפה חזותית וזאת מבלי לאבד את האיכויות של אבנר כץ הצייר". ואכן כץ עצמו הגדיר איור כעין "דיאלוג בין מילה לצורה. צד א' (הכותב) כבר אמר את שלו, צד ב' (המאייר) משוחח מול משהו שלא יכול להגיב [...] המאייר יכול לעשות את עבודתו בכמה אופנים: הוא יכול לשרת את הטקסט – לתאר באופן ברור סצנות מסוימות, והוא יכול גם לנקוט עמדה ולומר לסופר: בדרך כלל אני מסכים עם מה שאמרת, אבל יש לי משהו להוסיף, לפרש, להאיר באור חדש. המאייר בוחר במה לשים את הדגש". **(ספר המאיירים הגדול, עמ' 177).**

אבנר כץ היה אחד האומנים המגוונים ביותר מבחינת הסגנון. הוא שלט בטכניקות שונות, אך נמנע מלחזור באיוריו על הצלחות העבר שלו. בריאיון שערכה עימו מיכל בוננו בשנת 1998 העיד, בתשובה לשאלתה, איך הוא עובד: "לא עובד מצילומים. בעיקר מהדמיון. אני ממציא את הדברים, יוצר נופים. לא מתחייב לא לטכניקה ולא לסגנון. אין סקיצות, הטקסט מוביל אותי. אני משעמם את עצמי בטכניקה מסוימת ואז מחפש משהו אחר. תראי את השולחן שלי: כלים לחיתוך לינול ועץ, עפרונות, אקריליק, כלי עבודה לנגרות, ציפורנים. מה שלא תמצאי אצלי זה מחשב" (שם, עמ' 178).

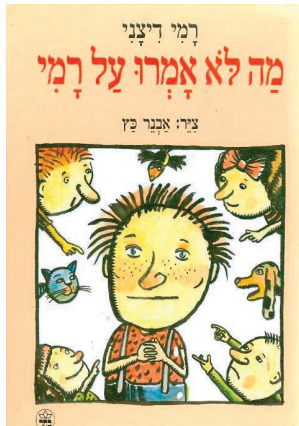
לצד איור ספריהם של משוררים וסופרים שונים, בהם נתן אלטרמן, לאה גולדברג ונתן זך, נורית זרחי ומירה מאיר, יהודה אטלס ואפרים סידון, דתיה בן דור ונאוה סמל, יונה טפר ומיריק שניר, חיבר אבנר כמה ספרים לילדים, שאת עלילותיהם סיפר ואייר. שניים מהם זיכו אותו בפרסים: בשנת 1981 זכה בפרס הבין-לאומי – עיטור על שם האנס כריסטיאן אנדרסן לאיור – על ספרו **הכייס הקטן** (כתר, 1979); ספרו **ואז הצב בנה לו בית** (כתר, 1979) זיכה אותו בציון לשבח בפרס מוזאון ישראל לאיור ספר ילדים על שם בן-יצחק. בספריו אלה, כמו גם בספרים אחרים שיצר: **מישהו מוצא פרח**

(כתר, 1979), **מישהו מוצא כתר** (כתר, 1979) ו**חמור עף** (זמורה-ביתן, 2010), "יש רצינות וקלילות, בכולם יש מה שהוא דמיוני, לפעמים קצת אבסורדי ומטורף, אך תמיד מצחיק, ומעבר לאלה, ספריו מצטיינים בחום אנושי, בטוב לב וברגישות [...] בכל אחד מספריו של אבנר יש משהו כה אמיתי, אנושי בפשטותו, ועם זאת מלא חן ודמיון". כך כתבה אילה גורדון, אוצרת ראשית של אגף הנוער במוזאון ישראל, בקטלוג של תערוכת איוריו לספרים מהשנים 1970-1991.



אבנר היה מאייר עטור פרסים: הוא זכה בפרס מוזיאון ישראל לאיור ספר ילדים על שם בן-יצחק גם על איוריו לספרים **איזה פלא** מאת נתן אלתרמן (הקיבוץ המאוחד, 1983), שזיכה אותו במדליית בן יצחק לשנת 1984, ו**מי גנב את ההצגה** מאת נאוה סמל (ידיעות אחרונות, 1987), שזיכה אותו במדליית בן יצחק לשנת 1998. כמו כן זכה בציון לשבח לשנת 1988 על איור הספר **מה לא אמרו על**

רמי מאת רמי דיצני (כתר, 1987), ובציון לשבח לשנת 1996 על איור הספר **באלו כשבא לו** מאת מירה מאיר (כתר, 1995). הוא זכה גם בפרס נחום גוטמן לאיור ספרי ילדים לשנת 1985 על איוריו לספר **אינכזה** מאת דליה יאירי (שבא, 1981) ובמדליית יוזף לאדא לאיור בפראג ב-1991.



מלבד עשרות הספרים שאייר, היה אבנר כץ אומן פעיל שעבד בלא לאות והציג מאות תערוכות קבוצתיות וכן עשרות תערוכות יחיד. הוא היה חרוץ גם באומנות הציור שלו והמציא טכניקות ציור חדשות בכל מדיום שבו עבד. אבנר כתב טקסטים סאטיריים ולצד זאת עיצב עטיפות תקליטים. הוא יצר אף את דמותו של קיפי מרחוב סומסום. נוסף על כל עיסוקיו ויצירתו האומנותית, אבנר שימש במהלך השנים כמרצה לאומנות בבצלאל, במכון אבני ובמדרשה למורים לאומנות ויצו חיפה, ועמד בראש החוג לאומנות באוניברסיטת חיפה.

הוא היה עתיר כישורים וכישרונות, וזכה בהכרה, הערכה, חברים וחביבה מן הקהל הרחב. רבים מחבריו הם אנשי תרבות ואומנות: ציירים, סופרים ומוסיקאים, שראו בו מורה בחסד ואיש רעים אהוד ואהוב.

מבקרי אומנות שיבחו את עשייתו כאומן רב-תחומי ואת חוש ההומור שאפיין את עבודותיו. אדם ברוך כתב עליו בשנת 1976: "אבנר כץ, במובן מסוים, הוא כמעט תופעה של אדם אחד בנוף האומנותי הישראלי. הוא אינו שותף למגמת ההתמחות המאפיינת את האומן הישראלי... הוא גם צייר, גם מעצב עטיפות תקליטים, גם מאייר, גם מעצב מודעות, שערים, עיתונים, גם פסל של פסלי קרמיקה... כלומר, הוא אומן המחיל את תפישתו האומנותית על תחומים שונים, שימושיים-מסחריים ואומנותיים-טהורים... הוא גם אומן של סוקרי התערוכות במוספים הספרותיים, והוא גם אומן של חברות הפרסומת. הוא מערער את החלוקה המיותרת והמגוחכת שבין קני-המידה של 'התרבות' (ציור המוצג בגלריה לאומנות) ושל האומנות השימושית הפופולרית".

ייחודו של אבנר כץ כאומן בא לביטוי גם בדבריו של ירון לונדון: "הוא היה סוג של אאוטסיידר. אל תסווגו אותו, אל תנסו לשייכו לחבורה ולאסכולה, כי מאמצים יעלו בתוהו. מבקרי האומנות נואשו מלסווג את יצירתו. לשייכה לזרם אומנותי, והסכימו כי העקשן הזה הוא יחידאי, בודד באומנותו". (ריבה, 2020).

עם זאת, דומה שהשילוב של האיור והציור הכביד עליו. השילוב הזה ייחד אותו כאומן, וגם הקשה עליו. בפגישות שלנו בסטודיו, ככל שהתקדמתי בגיבוש ההצעה לתערוכה שתוצג במוזיאון ישראל, חזר וניכר הדיסוננס הזה גם באישיותו של אבנר וגם בזהותו האומנותית. הספקות והלבטים עלו וצפו, ובהלימה עם אי הנחת והקושי הופיעו גם המעברים החדים בשיחות בין ביישנות להומור, בין רצון לעמימות וחדתיות מזה, לבין הדעות הנחרצות, הצורך בהכרה, הרצון לחשיפה והעניין בתצוגה מזה.

מבחינתי, המעברים הללו הם הדנ"א של אבנר כאומן. הספרות והאומנות, ההומור השחור, היכולת המילולית והציורית, כולם יחד הם ארגו הכלים שמאפשר לאבנר להיות מספר סיפורים נצחי. רלוונטי ונגיש, אך גם אליטיסט וחדתני. הוא הותיר את חותמו על דור שלם של מאיירים שהלכו בדרכו ובחרו ליצור יצירות עצמאיות בתחומי אומנות מגוונים: איור, ציור, עיצובים גרפיים, תפאורות, לצד כתיבה פרשנית, סאטירית וביקורתית. הוא נשא את הלפיד המאיר את הדרך המרחיבה את גבולות היצירה של המאייר, תחת ההתקבעות במשבצת המאייר, כפי שהיה מקובל לפניו – לא עוד כינור שני.

### **מקורות:**

ברוך, א' (1976). האמן והמאייר אבנר כץ הלך לעולמו בגיל 81, אתר ynet, 2 בספטמבר 2020. נדלה מתוך:  
<https://www.ynet.co.il/entertainment/article/rkl01z67P>

גורדון, אילה (1991). **אבנר כץ איורים 1970-1991**. ירושלים: מוזיאון ישראל, אגף הנוער ע"ש רות.

ריבה, נעמה (2020). הוא היה יוצר גאוני. **עיתון הארץ**, 2 בספטמבר 2020. נדלה מתוך:  
<https://www.haaretz.co.il/gallery/art/1.9123278>

שילה-כהן, נורית (2005). **ספר המאיירים הגדול**. ירושלים: מוזיאון ישראל ועם עובד.